

Het afgelopen jaar was het eerste jaar van de tweede lectoraatsperiode van het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs. De eerste vierjaarsperiode van het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs is op 8 juni 2018 feestelijk afgerond met vele betrokkenen tijdens de lectoraatsdag. De stakeholders uit het werkveld en Hogeschool Leiden die gezamenlijk het lectoraat financieren, hebben aangegeven dat zij bereid zijn ook een tweede lectoraatsperiode van vier jaar mede te financieren. De publicaties van de onderzoeken uit de eerste lectoraatsperiode zijn te vinden op de website van het lectoraat (<https://www.hsleiden.nl/waarden-van-vrijeschool-onderwijs/publicaties-en-presentaties/index>). De publicatie van Frans Lutters, *Reizen door Periodeland* over het periodeonderwijs wordt inmiddels vertaald naar het Engels en zal in Amerika als boekje worden uitgegeven.

Tijdens de lectoraatsdag '[Samen werken aan waarde\(n\)vol onderwijsonderzoek](#)' zijn inzichten en vragen die het lectoraatswerk in de eerste periode opgeleverd hebben met een zeer diverse groep onderwijsprofessionals van binnen en buiten het vrijeschoolwerkveld gedeeld en verkend met het oog op toekomstige samenwerkingen. Bij het ontwerpen van deze dag hebben we nadrukkelijk gezocht naar vorm en inhoud die hier mogelijkheid toe boden. De oogst bestond voor een belangrijk deel uit de onderzoeken waaraan de kenniskringleden hadden gewerkt. In de onderzoeken hebben zij gewerkt aan vragen die voortkwamen uit enthousiasme voor wat ze in scholen ervoeren, maar ook uit nieuwsgierigheid, verwondering en soms ook uit een gevoel van bezorgdheid. Denkend, voelend en zeker ook vanuit de wil hebben zij de onderzoeken ontwikkeld en vorm gegeven. Op de lectoraatsdag deelden zij bevindingen en inzichten uit de onderzoeken, maar ook nieuwe vragen die daaruit voort kwamen in mondelinge presentaties en publicaties. Van daaruit zijn we met de deelnemers in werkkringen naar de toekomst gaan bewegen. In de werkkringen van de zes kenniskringleden heeft men met elkaar de onderzoeksbevindingen en wat die mogelijk betekenen voor het werk in de scholen verder verkend, ervaren en verbonden aan eigen onderwijspraktijken. Daarnaast waren er vijf werkkringen rond praktijkprojecten die zich in samenwerking met het lectoraat ontwikkeld hebben. Met de mensen die deze projecten in hun eigen werkomgeving invulling gaven zijn deelnemers gezamenlijk en met inbreng van ieders eigen ervaring en expertise gaan werken aan vragen en vraagstukken uit deze projecten. Juist dit soort praktijkprojecten zullen de komende jaren centraal staan in het werk vanuit het lectoraat.

In de aanloop naar de tweede lectoraatsperiode is [Terugblikken en vooruitdenken](#) gepubliceerd. In dit stuk is een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het lectoraat in de eerste lectoraatsperiode en de activiteiten die daarbij ontplooid zijn; een kritische evaluatie van het proces en de opbrengsten; en een visie met ambities voor de toekomst van het lectoraat. De intentie die we vanuit de eerste lectoraatsperiode meenemen voor de toekomst is om het werk vanuit het lectoraat in toenemende mate direct van betekenis te laten zijn voor het handelen in de school en in de klas. We beogen met betekenisvolle en relevante ervaringen, kennis, vaardigheden en inzichten uit onderzoek verder bij te dragen aan het op grond van zorgvuldige, expliciete en oordeelkundige afwegingen denken en handelen in het onderwijs. Daarom hebben we het afgelopen jaar gezocht naar en geëxperimenteerd met activiteiten die meer dan voorheen al in het proces zelf ervaarbare opbrengsten en/of werkvormen genereren. We denken dat het bijzonder waardevol zal zijn als we een manier vinden om de theorievormende- en praktijkonderzoeken die we tot nu toe vanuit het lectoraat uitvoeren structureel te verbinden aan actieonderzoeken in en door de scholen. De drie vormen van onderzoek kunnen elkaar dan rond gemeenschappelijk geformuleerde

(praktijk)vraagstukken ontmoeten, bevragen en versterken. Door meer gericht samen te werken met scholen rond vraagstukken ontstaat ook ruimte om gezamenlijk verder vorm te geven aan het ontwikkelen van een onderwijscultuur waarin verschillende aspecten van onderzoek (vaardigheden, uitkomsten, et cetera) van betekenis kunnen zijn voor het handelen in de scholen en in de klassen.

In toenemende mate proberen we onderzoek te ontwikkelen in een proces van co-creatie tussen onderzoekers en de mensen die daadwerkelijk het onderwijs vormgeven. De vraagstukken en thema's die de eerste lectoraatsperiode centraal stonden in de onderzoeken, kwamen voort uit de directe praktijk van de betrokken praktijkonderzoekers en de lector. Hoewel we hebben gemerkt dat die keuzes positief ontvangen zijn binnen het werkveld, kiezen we in deze nieuwe fase voor onderzoeksthema's waarbij we gericht samen kunnen werken met grotere groepen belanghebbenden uit het (vrijeschool)onderwijswerkveld, bijvoorbeeld via het PO- en VO-platform. Met het afronden van de onderzoeken van de eerste lectoraatsperiode ontstond dit jaar ruimte om opnieuw te kijken waaraan, met wie en hoe we dit jaar in onderzoeksprocessen kunnen gaan samenwerken. Hier zijn een aantal concrete samenwerkingen tot ontwikkeling gekomen, zoals de ontwikkeling van de academische werkplaatsen rond het thema 'subjectwording' in de PO-scholen. In een participatief actieonderzoek ontwikkelen we academische werkplaatsen waarin scholen werken aan het merkbaar en waarneembaar maken van wijze waarop zij als school invulling geven aan de subjectwordingsfunctie van het onderwijs. Onderdeel van dit proces is het onderzoeken van gedeelde intenties rond subjectwording in het vrijeschoolonderwijs van waaruit scholen hun eigen doelen en processen kunnen gaan formuleren. Onderzoek en actie zijn zo onlosmakelijk met elkaar verbonden: deelnemers en onderzoekers werken samen om in co-creatie praktische kennis te genereren om het handelen te veranderen¹. Actieonderzoek wordt ingezet om het eigen professionele handelen en de situatie waarin dit handelen plaatsvindt te onderzoeken en te verbeteren. In actieonderzoek wordt gebruikt gemaakt van korte procescycli (bijvoorbeeld in de vorm van een onderzoek of een experiment met een werkwijze) waarbij de daarbij ontwikkelde inzichten input vormen voor het kiezen en ontwerpen van een volgende stap in het proces².

Deze verschuiving in *hoe* we onderzoek willen doen heeft ook gevolgen voor *wie* dit onderzoek doen. In deze tweede lectoraatsperiode heeft de kenniskring met het oog op de visie en ambities van het lectoraat voor de komende jaren, dan ook een bijna geheel nieuwe samenstelling gekregen. De deelname van de nieuwe groep kenniskringleden komt voort uit samenwerkingsprojecten met het werkveld die al vorm hadden gekregen of nu nieuw ontwikkeld worden. De onderzoekers Ariëlla Krijger, Arnout de Meyere, Frans Lutters en Rebecca van Ingen, Gerlach van Wersch en onderzoeksstagiaire Femke van der Sanden hebben afscheid genomen; Akke Faling was het afgelopen jaar afwezig in verband met persoonlijke omstandigheden. Saskia Snickers zet haar onderzoekswerk naar pedagogische vragen van hoogbegaafde leerlingen voort in de vorm van een promotietraject in samenwerking met Prof. A.J.M. Minnaert van de Rijksuniversiteit Groningen. Merel Boon (pedagoog en onderwijsontwikkelaar Hogeschool Leiden en Mooite), Elke Ennen (directeur Vrijeschool De Vijfster en onderzoeker), Sita de Kam (docent VSP Hogeschool Leiden en kunstenaar) en Wouter Modderkolk (decaan en docent Economie van de Stichtse Vrijeschool) vormen met elkaar de nieuwe kenniskring.

¹ Migchelbrink, F., (2018). De kern van participatief actieonderzoek. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

² Ponte, P., (2012). Onderwijs en onderzoek van eigen makelij. Onderzoek met en door leraren. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Overzicht van lopende onderzoeksprojecten

Geëngageerd raken en blijven voor het leren op de basisschool bij hoogbegaafde leerlingen. Wat ligt eraan ten grondslag en hoe kun je het bevorderen?

De afgelopen jaren deed Saskia Snickers onderzoek naar hoogbegaafdheid in het Vrijeschoolonderwijs. Zij bracht daarbij handelingspraktijken in scholen rond het onderwijs aan hoogbegaafde kinderen in kaart als ook de percepties van leerkrachten over hoogbegaafdheid, het leren van deze leerlingen en de pedagogische opdracht die leerkrachten ervaren. In het handzame boekje [*Heb je dit kind gezien. Over de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen op de vrijeschool*](#) (2018) heeft Saskia een handelingsgericht overzicht gegeven van wetenschappelijk onderzoek rond hoogbegaafdheid, verslag gedaan van dit onderzoek en handelingsperspectieven geformuleerd voor leraren in PO-scholen die met hoogbegaafde leerlingen werken. Saskia geeft vanuit haar onderzoekswerk en haar werk als schoolpsycholoog bij de BVS begeleidingsdienst workshops, lezingen en studiedagen voor (aankomende)leraren in het vrijeschoolonderwijs en het reguliere onderwijs. Naar aanleiding van haar onderzoek vanuit de kenniskring naar de pedagogische vragen van hoogbegaafde leerlingen in vrijescholen werkt Saskia Snickers de komende jaren aan een promotieonderzoek. Zij onderzoekt daarbij ‘engagement’ van hoogbegaafde (PO)leerlingen in onderwijsprocessen onder begeleiding van Prof. Dr. vermoedMinnaert (Universiteit Groningen) en Aziza Mayo. In het onderzoek combineert zij grootschalige kwantitatieve data van vragenlijsten en leerlingonderzoeken met diepgaande kwalitatieve gevalsstudies. Het concept ‘engagement’ verdiept het thema leermotivatie en speelt een grote rol bij vraagstukken die ook leven in het VO-onderwijs, bijvoorbeeld activerende didactiek, autonomie van leerlingen en de subjectwordingsfunctie van het onderwijs (voor meer informatie zie: [*Geëngageerd raken en blijven voor het leren op de basisschool bij hoogbegaafde leerlingen. Wat ligt eraan ten grondslag en hoe kun je het bevorderen?*](#))

Onderzoeksvorstel ten behoeve van promotietraject aan de Rijksuniversiteit Groningen, faculteit Gedrags- en maatschappijwetenschappen)

Werken aan kiemkrachtige toetspraktijken in het onderwijs

Wouter Modderkolk werkt als docent economie, teamleider en decaan op de Stichtse Vrije School in Zeist en sinds september 2018 als onderwijsonderzoeker aan de Hogeschool Leiden. Wouter heeft zijn masteropleiding afgesloten met een scriptie over toetsing binnen het vrijeschoolonderwijs. Dit thema is hem blijven bezighouden. Vandaag de dag gaat het in het onderwijsdebat geregeld over de zin en onzin van toetsen en beoordelen. Echter, om te kunnen spreken over de evaluatie van het onderwijs – waar het in wezen om gaat als je het over toetsen hebt – moet je weten wat je beoogt met het onderwijs dat je geeft. De vrijeschool is 100 jaar geleden opgericht met een uitgesproken visie over het onderwijs. Je zou kunnen stellen dat het doel van ons onderwijs is dat we “leerlingen helpen zich zo te ontwikkelen dat zij als volwassenen een plaats in de samenleving kunnen vinden”. Hierbij gaat het erom dat je antwoord kunt geven op de vragen “Wat kan ik?”, “Wie ben ik?”, “Wie zijn wij?” en “Hoe wil ik zijn”. Of zoals onderwijsfilosoof Gert Biesta ze verwoordt: kwalificatie, socialisatie en subjectwording. De vraag is hoe doe je dat en hoe krijg je daar zicht op? Hoe zorg je ervoor dat een leerling binnen jouw specifieke vak volwassen kan worden? En waarin zitten de kwalificerende, socialiserende en subjectwordingsdoelen binnen de verschillende vakken?

Binnen het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs onderzoekt Wouter hoe verschillende vormen van toetsen kunnen worden ingezet om de dialoog aan te gaan over de ontwikkeling van de

leerling, in plaats van het zetten van een punt achter een bepaalde leeractiviteit. Dit wordt door Sluijsmans (2019) en andere formatief handelen genoemd. De term 'toetsen' roept gelijk verschillende (meestal negatieve) beelden op, terwijl toetsen in wezen een vorm van waarnemen zijn. Met zijn onderzoek wil hij leraren praktische handvatten geven om het kind waar te nemen en zo bij te dragen aan het ontsluiten van zijn/haar ontwikkelingsvragen. Daarnaast onderzoekt hij hoe een dergelijke formatieve handelingspraktijk geïntegreerd kan worden binnen de vrijeschooldidactiek en geïmplementeerd kan worden binnen onze schoolculturen.

Een van de belangrijke cases waarbinnen Wouter bovenstaand onderzoek uitvoert is de Stichtse Vrije School. Daar onderzoekt Wouter betekenisvolle manieren van evalueren en toetsen door allerlei actieonderzoek- experimenten in de school uit te zetten in combinatie met literatuuronderzoek ([een overzicht van de onderzoeksopzet](#)). De Stichtse is drie jaar geleden een project gestart in het kader van toetsen en evalueren. Daarover werd al intensief contact met het lectoraat onderhouden. Wouter bouwt in zijn actieonderzoek o.a. voort op het onderzoek dat Ariëlla Krijger de afgelopen periode als kenniskringlid verrichtte, maar ook op de masterscriptie over dit onderwerp die hij schreef op basis van o.a. onderzoek in school. In september 2017 is een projectgroep gestart om te experimenteren; Wouter vervult daarbij de rol van projectleider. De school heeft projecturen opgenomen in de formatie, zodat het onderzoek in samenwerking met collega's kan plaatsvinden. Deze formatieuren gaan voor een flink deel naar de projectleider. In de afgelopen periode hebben naast de projectwerkzaamheden ook door Wouter georganiseerde studiedagen met het hele college plaatsgevonden over dit onderwerp waarbij zowel Ariëlla Krijger als Aziza Mayo betrokken zijn geweest. Het afgelopen jaar publiceerde Wouter het artikel over [Vertrouwen of controle? Toetsen als afreken- of waarnemingsinstrument](#) in Lerarenbrieven, blad voor vrijeschoolleraars en verscheen in samenwerking met Ariëlla Krijger de publicatie [Achter elk cijfer schuilt een uniek verhaal](#), naar aanleiding van een actie onderzoek in de economielessen van Wouter. Wouter heeft ook verschillende inleidingen, werkgroepen en lezingen gegeven over het thema tijdens studiedagen in de eigen school, het brede vrijeschool werkveld en het brede onderwijswerkveld.

Het huidige onderzoek van Wouter sluit nadrukkelijk aan bij het eerdere onderzoek dat Ariëlla Krijger tijdens de eerste lectoraatsperiode heeft gedaan. Waarbij zij stelde dat onderwijzen en beoordelen samen een twee-eenheid vormen, vergelijkbaar met hoe we inademen en uitademen. Een van de centrale aanwijzingen van Rudolf Steiner voor de leeftijd van ongeveer 7-14 jaar is dat kinderen door de wijze van lesgeven op de juiste wijze leren in- en uitademen, leren waken en slapen als basis voor hun hele ontwikkeling. Haar onderzoek ging over hoe brede vorming als basis voor een leven vanuit volwassenheid - zoals bedoeld in het werk van Gert Biesta - in het vrijeschoolonderwijs gestalte krijgt en hoe kinderen en leerlingen de wereld ontmoeten in de verschillende vakken van het primair en voortgezet vrijeschoolonderwijs. Vooral onderzocht is de vraag: hoe beoordeel je nu wat bereikt is zodanig, dat niet alleen recht gedaan wordt aan de volle breedte van het onderwijsproces maar dat dit vooral enthousiasme – kiemkracht - genereert voor wat daarna komt? Een antwoord is niet makkelijk te vinden gezien de bonte verscheidenheid aan beoordelingspraktijken. Sinds de invoering van extern genormeerde toetsen, de eindtoets basisschool, en de examens in het voortgezet vrijeschoolonderwijs, is de vraag naar onderwijs-pedagogische relevantie van beoordelingsvormen in het vrijeschoolonderwijs actueler dan ooit, met name de pedagogische dimensie ervan. Uit het onderzoek kwamen reflectiemodellen naar voren om door de vele bomen het 'beoordelingsbos' te kunnen blijven zien. Het onderzoek van Ariëlla Krijger

is beschreven in de volgende publicaties: [Brede vorming als ruimtescheppend gebeuren](#) en [Wat maakt een evaluatieproces kiemkrachtig?](#)

Pedagogische vindingrijkheid in het vrijeschoolonderwijs

De PO-besturen hebben de volgende vragen aan het lectoraat voorgelegd: Kunnen vrijescholen in de domeinen *socialisatie en persoonsvorming* ontwikkelingsdoelen beschrijven in waarneembare gedragingen en waardeerbare termen? Vragen die hiermee verband houden zijn: Kunnen we vaststellen of we die doelen met onze leerlingen bereiken? En hoe kunnen we dat vaststellen? Kunnen we vaststellen of onze leerlingen zich naar wens en verwachting ontwikkelen? Kunnen we aannemelijk maken dat het VS-onderwijs (of bepaalde VS-vakken; -pedagogie en/of activiteiten) bijdraagt (bijdragen) aan het realiseren van deze doelen? Kunnen we onderzoeken of en in welke mate dit daadwerkelijk het geval is op een bepaalde school?

Om de scholen te ondersteunen bij het ontwikkelen van antwoorden op deze vragen voert het lectoraat een onderzoek uit naar hoe in het vrijeschoolonderwijs invulling wordt gegeven aan de subjectwordingsfunctie. Hiermee wordt een beeld geschetst van de intenties die leven in de praktijk van dit onderwijs ten aanzien van vrijeschoolse pedagogisch-didactische doelstellingen gericht op een brede, evenwichtige en geïntegreerde ontwikkeling in het denken, voelen en willen. Daarbij wordt gekeken welke concrete doelen daarbij gesteld worden en welke processen daartoe ingezet worden in de scholen. Waardevolle processen en doelen binnen het domein van de subjectwording zullen in kaart brengen worden gebracht en naar het handelen in de klas worden geëxpliciteerd; daarbij wordt steeds ook nadrukkelijk gekeken welke processen en doelen vanuit de domeinen kwalificatie en socialisatie daartoe (kunnen) bijdragen. Dit overzicht wordt ontwikkeld m.b.v. geschreven bronnen, praktijk waarnemingen en gesprekken met leraren en betrokkenen in de scholen. Nadrukkelijk zal gekeken worden hoe samengewerkt kan worden met scholen en leerkrachten die al bezig zijn met het concretiseren van de subjectwordingsfunctie van hun onderwijs.

Het overzicht heeft ten doel een geïntegreerd beeld ontwikkelen van de pedagogische opdracht van het hedendaagse vrijeschoolbasisonderwijs met daaruit voortvloeiend een voorstel voor een beperkt aantal gemeenschappelijke doelen die vrijebasischolen zich stellen op het gebied van subjectwording, socialisatie en kwalificatie. Daarnaast zou dit overzicht als werkmateriaal moeten dienen voor het proces waarin scholen in de academische onderwijswerkplaats zelf keuzes maken voor de brede onderwijsopbrengsten die zij centraal wensen te stellen in hun school en voor de wijze waarop zij die opbrengsten zichtbaar, inzichtelijk en evalueerbaar maken.

Merel Boon is eigenaar van dit [onderzoeksproject](#) en werkt daarbij nauw samen met Aziza Mayo. Merel Boon werkte afgelopen jaren als lerarenopleider bij de faculteit educatie van Hogeschool Leiden. Daar heeft ze met veel plezier bijgedragen aan het opleiden van studenten om hen te helpen op hun weg naar het lerarenberoep. De vorm waarin dat plaats vond was divers, van lessen, projecten, stagebezoeken, maken van films, schrijven, podcasts, onderzoek etc. waarin ze steeds met anderen vorm bij de grotere pedagogische bedoeling van het onderwijs heeft gezocht. Nu helpt ze professionals in het vrijeschool onderwijs met groei in pedagogische vindingrijkheid vanuit haar eigen onderneming Mooite.

Academische werkplaatsen in het vrijeschoolonderwijs

Elke Ennen is werkzaam als schoolleider van Vrijeschool De Vijfster in Apeldoorn. Haar onderzoek richt zich op het ontwikkelen van academische werkplaatsen *waar leerkrachten en scholen vraagstukken identificeren, concretiseren, onderzoeken, evalueren en (indien gewenst) herzien of verder ontwikkelen*, om daarmee handvatten te ontwikkelen waarmee ons vrijeschoolonderwijs haar brede vormende opdracht meer zichtbaar en inzichtelijk kan maken. Naast pedagogische vragen rond individuele kinderen of een klas, leven er in iedere school vragen en vraagstukken die het individuele niveau overstijgen. Een van de vraagstukken die nu breed in de vrijescholen leeft, is hoe zichtbaar kan worden gemaakt hoe samen invulling kan worden gegeven aan de brede vormende opdracht die het vrijeschoolonderwijs zich stelt. Deze 'bredere' benadering van onderwijs is mede door het werk van onderwijspedagoog Gert Biesta meer en meer gangbaar wordt in de Nederlandse samenleving. Scholen benoemen een groeiende behoefte om met elkaar te werken aan dit soort vraagstukken, maar geven daarbij aan dat het niet eenvoudig is om hier goede vormen voor te vinden. Hoe doen we dat? In de literatuur wordt gesproken in termen zoals 'lerende scholen', 'professioneel kapitaal' of 'professionele leergemeenschappen'. Wat zij gemeen hebben is dat daarin de praktijken van onderwijsprofessionals met elkaar worden gedeeld, onderzocht en eventueel worden aangepast om daarmee het onderwijs aan de kinderen en de motivatie van de kinderen en leerkrachten te versterken. In een leergemeenschap wordt gezamenlijk kennis en inzicht in het waarom achter het handelen en het handelen zelf vergroot. Zo wordt vanaf de 'werkvloer' expliciet invulling gegeven aan allerlei vraagstukken die leven in de scholen waarmee een vanzelfsprekende verbinding tot stand kan komen met de kwalificerende en socialiserende functies van het onderwijs.

Het afgelopen jaar heeft Elke gewerkt aan het ontwerpen van een gezamenlijk gedragen onderzoeksvoorstel waarin bovenstaande nader vorm heeft gekregen. Daartoe heeft een aantal interviews met betrokkenen uit het werkveld plaatsgevonden zoals leerkrachten, schooldirecteuren, bestuurders, intern begeleiders en onderwijskwaliteitsmedewerkers. Parallel is zij gestart met de inrichting van een eerste academische werkplaats waarbij deelnemers in verschillende bijeenkomsten gezamenlijk aan de slag zijn gegaan met het zichtbaar en inzichtelijk maken van hoe in een school invulling wordt gegeven aan de opdracht om bij te dragen aan de ontwikkeling van kinderen in het worden wie zij zijn (de reeds genoemde subjectwordingsfunctie). De eerste academische werkplaats is een proeftuin. Met deelnemers die daarvoor open staan proberen en leren aan de hand van bovengenoemde vragen en wordt bijgesteld en aangepast wanneer de praktijk daarom vraagt. Deze groep komt regelmatig bijeen en schrijd voort op opgedane inzichten. Komende tijd zal worden geanalyseerd welke concrete doelen scholen stellen en welke processen en activiteiten zij daarbij inzetten. We richten ons daarbij op drie, nader te bepalen concrete vrijeschoolonderwerpen. Wat doen we nu in onze praktijk? Welke doelen stellen we? Welke werkvormen gebruiken we? En hoe evalueren we dat? Vanuit deze analyse worden gedeelde intenties aangescherpt waarmee academische werkplaatsen worden ingericht. Aan het einde van deze bijeenkomsten hebben we een gemeenschappelijk beeld van 'doen we wat we willen doen' en hebben alle deelnemers helder waar zij al in het klein mee aan de slag kunnen. In een laatste worden handvatten geformuleerd waarmee scholen aan de slag kunnen in eigen academische werkplaatsen. Wat is daarvoor nodig? Wat heb ik dan te doen? Deze handvatten ontstaan gaandeweg en worden vertaald in voorwaarden waarmee scholen aan de slag kunnen in eigen academische werkplaatsen. Het onderzoek vindt plaats binnen een participerende onderzoekstraditie, gangbaar binnen het lectoraat. (Zie het [Projectplan Academische werkplaatsen](#))

Volwassenwording

Vanuit het groeiende besef in de samenleving dat goed onderwijs om meer dan cognitieve ontwikkeling en kwalificatiedoelen draait, neemt ook de behoefte toe aan inzicht in wat de Vrijeschoolleerlingen nu specifiek biedt en hoe deze ervaringen bijdragen aan de wijze waarop (oud-) leerlingen invulling geven aan hun volwassen bestaan in de wereld. Arnout De Meyere en Akke Faling deden beiden onderzoek naar de vraag op welke wijze Vrijeschoolonderwijs invulling geeft aan haar subjectwordingsfunctie (naast de kwalificatie- en socialisatiefuncties) en hoe dat doorwerkt in het leven van alledag van (oud-) leerlingen. Deze subjectwordingsfunctie bestaat er uit dat in leerlingen het intrinsieke verlangen wordt gewekt om op een volwassen wijze in de wereld te (komen) bestaan³. In die volwassenwording krijgt het handelen en denken in de wereld vorm vanuit de vraag *is wat ik wens wenselijk - voor mij en mijn leven met de ander en het andere?*⁴

Akke Faling (VSP Hogeschool Leiden) heeft de afgelopen jaren als kenniskringlid onderzoek gedaan naar de wijze waarop oud-vrijeschoolleerlingen vorm geven aan hun leven als volwassenen. Hoe staan oud-vrijeschoolleerlingen in de wereld? Wat vinden zij belangrijk? Welke keuzes maken ze in werk en opleiding, wat vinden ze belangrijk in relaties en hoe geven zij uitdrukking aan hun uniciteit en initiatieven? Hoe maken ze keuzes en waardoor laten ze zich leiden? En, welke rol heeft het vrijeschoolonderwijs, dat zij hebben genoten, daar voor hen in gespeeld? Het onderzoek biedt een inkijkje in de ervaringen van oud-vrijeschoolleerlingen, herkenbaar, bemoedigend en soms aangrijpend of verrassend. De moed en het vertrouwen waarmee het eigen pad wordt gevolgd. De behoefte aan diepgang en de soms eeuwige twijfel omdat de kern nog niet helemaal gevonden is. De veelzijdige bagage die ze hebben meegekregen. De onzekerheid die het 'anders-zijn' soms oproept. En het grote verlangen naar leerkrachten en een schoolgemeenschap die met plezier en lichtheid in haar eigen kracht gaat staan en zich nog meer opent naar de wereld. Wat kan dit ons zeggen voor ons huidige onderwijs? Waar zit de kracht van de vrijeschool en waar worden we uitgenodigd een volgende stap te zetten? Het onderzoek is terug te lezen in: Faling, A. (2018). [*Hoe geven oud-vrijeschoolleerlingen vorm aan hun volwassen bestaan in de wereld?*](#) Leiden: Hogeschool Leiden. Het afgelopen jaar was Akke met verlof.

Arnout de Meyere heeft in de voorgaande lectoraatsperiode onderzocht hoe het concept van volwassenheid in de Vlaamse Steinerscholen (vrijescholen) gestalte krijgt. Om de kwaliteit van ons onderwijs te beoordelen is het immers belangrijk om onze doelen in het oog te houden. Dat is zeker het geval voor het vrijeschoolonderwijs, waar de leerkracht opgeroepen wordt om zelf de kunst van het opvoeden te creëren, elk moment opnieuw. Door gesprekken met leraren en twaalfde-klasleerlingen wordt duidelijk wat het voor hen betekent om goede keuzes te maken, welke zelfcompetenties belangrijk zijn en welke waarden zij hoog in hun vaandel dragen. Leraren geven ook aan hoe zij het verschil kunnen maken, op welke wijze zij de jongeren ondersteunen bij de ontwikkeling van hun innerlijk kompas. Het onderzoek van Arnout de Meyere is verwerkt tot een Engelstalig artikel [*Intentions towards adulthood in Waldorf educational praxis*](#). Dit artikel is momenteel onder review bij het Research on Steiner Education Journal.

³ Biesta, G.J.J. (2010). De school als toegang tot de wereld: een pedagogische kijk op goed onderwijs. In R. Klarus en W. Wardekker (Eds.), *Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek* (p. 15-35). Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

⁴ Biesta, G.J.J. (2010). *Good education in an age of measurement. Ethics, politics, democracy*. London: Paradigm Publishers.

Femke van der Sanden, leerkracht in het vrijeschool po en master student aan de Universiteit van Nijmegen heeft in het kader van een onderzoeksstage een onderzoek uitgevoerd naar de wijze waarop oud-vrijeschoolleerlingen rond de leeftijd van 24-28 jaar vormgeven aan hun leven en de rol van hun onderwijservaringen in dit proces. Deze data worden komend jaar nader geanalyseerd, verwerkt en in relatie met de onderzoeksbevindingen van Akke Faling en Arnout de Meyere geplaatst.

Kunstzinnig onderzoeken en onderwijzen

Sita de Kam is in september begonnen als kenniskringlid en gaat actieonderzoek doen in de vrijeschool lerarenopleiding (VSP) van Hogeschool Leiden naar het onderwijs in onderzoek voor de aankomende leraren. Meer specifiek kijkt zij hoe art-based research ingezet kan worden om aankomende leraren te helpen bij het ontwikkelen van een persoonlijk instrumentarium om op kunstzinnig wijze onderwijs te (blijven) ontwikkelen en te geven. Sita de Kam is docent kunst op de vrijeschool pabo, daarnaast is zij in haar vrije tijd beeldend kunstenaar waar ze binnen het medium mixed media verkennend werkt aan vragen waarmee ze leeft. Hierin is het voor haar wezenlijk om theorie en beeld elkaar te laten aanvullen, vervullen en verrijken om het verhaal zowel in woord als in beeld te kunnen vertellen. Hierin is misschien ook wel haar fascinatie geboren voor het Artistic Research: onderzoek door, voor en met kunst met als uitgangspunt dat kunst een betekenisvolle verbinding met de wereld tot stand brengt. Waarin centraal staat de uitwisseling tussen praktijk en theorie, tussen maken en denken, het fysieke en het mentale. In deze verkennende fase van haar onderzoek werkt Sita de Kam vanuit de vraag *Hoe kan Artistic Research (waardevol) bijdragen aan kunstzinnig onderwijs?* In deze fase doet zij een vergelijkend literatuuronderzoek waarin gekeken wordt naar de kenmerken van Artistic Research enerzijds en anderzijds naar de kenmerken van kunstzinnig onderwijzen, binnen en buiten het vrijeschoolonderwijs. Meer specifiek, kijkt zij welke overeenkomsten en kwaliteiten hierin zichtbaar worden en welke overlappings qua inhoud en aanpak tevoorschijn komen. Aanvullend op dit literatuur onderzoek heeft zij korte interviews met collega's uit de vrije school rond de vragen: "Wat betekent Kunstzinnig onderwijs voor jou? En hoe zie je hierin de rol van kunst?". De uitkomsten van deze gesprekjes worden samengevoegd met de gevonden theorie en vormen zo samen de basis van de eerste deelvraag; *Wat is kunstzinnig onderwijs?*

Voor het praktijk gedeelte beoogt zij binnen de Vrijeschool PABO in de zogenaamde "Open Ruimte" samen met studenten experimenten uit te voeren, d.m.v. pilots, gesprekken, uitwisseling en samen creëren. Met als uitgangspunt het verkennen van de mogelijkheden van Artistic Research voor de praktijk van het lesgeven op kunstzinnige wijze. Verdere concrete projecten zullen in de loop van het onderzoek ontwikkeld worden. Het onderzoek van Sita sluit aan en biedt verdieping van het onderzoek dat Rebecca van Ingen in de eerste lectoraatsperiode heeft verricht. In dat onderzoek liet zij zien dat beeldende vorming samen met andere kunstvakken een van de weinige vakken op school waarbij je geen kant en klaar antwoordmodel kunt hanteren. Leerlingen hebben de ruimte een eigen antwoord te geven op een beeldende opdracht of vraag. Deze ruimte voor eigenheid is de verbindende kracht van beeldend onderwijs op vrijescholen en reguliere scholen. Zij laat zien dat deze leerprocessen zowel in het vrijeschoolonderwijs en in het reguliere onderwijs ruimte geven aan de eigenheid van de leerling maar dat dat op een andere manier gebeurt. En dat die ruimte voor eigenheid van belang is, juist in de veranderende wereld waar je als leerling in het onderwijs voor

wordt klaargestoomd. Want daar heb je straks geen antwoordmodel om te kijken of je de juiste beslissing neemt. Maar je kunt wel je eigenheid, je verbeeldingskracht en eigen ideeën inzetten om mee te doen aan die wereld. Meer over het onderzoek van Rebecca van Ingen is te lezen in:

[Beeldende vorming is een schoolvak zonder antwoordmodel en juist dát is zo belangrijk.](#)

Samen opleidend Leren (SOL) Opleidingsschool Vrijeschool Onderwijs

In de afgelopen maanden heeft een samenwerkingsverband van vrijeschool PO besturen en de vrijeschool Pabo Hogeschool Leiden het initiatief genomen om een aanvraag voor aspirant opleidingsschool in te dienen (Lees hier het [Ontwikkelplan Samen Opleidend Leren](#)). De besturen zijn verspreid over het land. Wat de besturen en de VSP bindt is onze visie op onderwijs, het vrijeschoolonderwijs. Dit samenwerkingsverband heeft de ambitie om het opleiden van leraren in het vrijeschoolonderwijs te versterken (ook in de regio's), een antwoord te geven op het groeiende lerarentekort en willen we door het opleiden in de school te laten plaatsvinden bijdragen aan een professionele leeromgeving. Aziza Mayo is bij het ontwikkelen van de aanvraag betrokken geweest en zal ook het verdere proces van de ontwikkeling van de Opleidingsschool betrokken zijn, met name met betrekking tot het ontwikkelen van de onderzoekslijn binnen deze vorm van onderwijs aan aankomende leraren. Zij werkt hierbij nauw samen met de nieuwe onderzoeksdocent van de VSP, Kirsten Koppel. Zij zijn ook samen de onderzoekslijn voor voltijdstudenten van de VSP aan het herontwerpen. Hierbij wordt nadrukkelijk beoogd het doen van onderzoek een integraal aspect van het leraarschap te maken en niet iets dat je nu eenmaal moet doen om je opleiding af te kunnen ronden.

Samen vormgeven aan ademend onderwijs in een 70-minuten rooster

Het afgelopen jaar is ook een samenwerking tussen Aziza Mayo en het Marecollege in Leiden ontwikkeld rond de invoering van een 70 minuten rooster vanuit het verlangen om het onderwijs een meer ademende kwaliteit te geven. In dit proces is allereerst een onderzoek gedaan om een onderwijsbeeld van het onderwijs voor de overgang naar het 70 minuten rooster te kunnen geven. Naar aanleiding van het beeld dat ontstond tijdens lesobservaties en gesprekken met de projectgroep van de school zijn vervolgens gesprekken gevoerd met docenten. In deze gesprekken is het beeld ingebracht en bevraagd om helder te krijgen waarom het onderwijs op deze wijze vorm kreeg; wat zij onder 'ademend onderwijs' verstaan; en wat vragen en wensen waren voor het onderwijs in het nieuwe schooljaar. Daarnaast zijn ook de leerlingen van de school bevraagd over het onderwijs, over goede lessen en hun hoop voor het nieuwe rooster. Hieruit werd bijvoorbeeld duidelijk dat de docenten graag onderwijs willen geven waarbij de leerlingen, meer dan nu het geval is, leren vanuit vrijheid en verantwoordelijkheid. De uitkomsten van dit proces zijn met de docenten gedeeld en vormde de basis voor het ontwerp van een studie-driedaagse voorafgaand aan het nieuwe school jaar, waarin de docenten met elkaar en alleen gewerkt hebben aan ademende 70-minuten lessen. In de eerste periode van dit nieuwe schooljaar is opnieuw geobserveerd in lessen en is met docenten en leerlingen gesproken om een beeld te krijgen van de lessen in de nieuwe opzet; dit beeld vormde de basis voor het ontwerp en de inhoud van de studiedag met alle docenten in november. Vanuit het uit het onderwijsbeeld verschenen thema *leren vanuit vrijheid en verantwoordelijk* is ook een samenwerking aangegaan met een netwerk van scholen, hogescholen en universiteiten in de regio. In dit proces is een platform (Mozaic- MOtivatIE, Zelfregulatie, Activerende didactiek, InteraCtie) opgericht waarin scholen en onderzoekers vragen en

expertise gaan delen rond het thema zelfregulerend leren, onderzoeksprojecten ontwikkelen en uitvoeren en eventueel subsidieaanvragen voor grotere gezamenlijke projecten ontwikkelen. Het consortium heeft een NRO-Sprong subsidie aangevraagd om dit platform verder te ontwikkelen. Indien deze aanvraag gehonoreerd wordt komen er projecturen beschikbaar voor de rector en een docent van de school. Met het aanstaande vertrek van rector Elard Pijnaken zal ook met de nieuwe schoolleiding gekeken moeten worden hoe en of de samenwerking met het lectoraat in het proces van de school voortgezet wordt (Lees meer in het [Projectplan Marecollege](#)).

Herijken van de onderwijsvisie van de school

In het afgelopen jaar is met Gerlach van Wersch verder gewerkt aan de transitie naar betekenisvol onderwijs in het Bernard Lievegoed College in Maastricht met o.a. meer autonomie voor leerlingen. Vanuit de door Gerlach en collega's verzorgde werkgroep tijdens de lectoraatsdag is in de school verder gewerkt rond het thema "samen bouwen aan betekenisvol onderwijs". In verschillende werkgroepbijeenkomsten en studiedagen met de school is het afgelopen schooljaar 2018-19 onder leiding van rector Patricia Hansen en in samenwerking met Aziza Mayo het thema "verlangen wekken tot volwassenwording" verder verdiept. Daarbij heeft Gerlach informatie verzameld over de beelden van docenten van betekenisvol onderwijs zodat deze beelden steeds een belangrijke bron konden vormen voor de volgende stappen in het proces en heel concreet voor de studiedagen. Gerlach geeft aan dat deze manier van werken heel direct voert naar de centrale vraag: welke betekenislaag wil jij toevoegen aan jouw onderwijs en hoe hangt die samen met de betekenislaag die we als (vrije)school aan het onderwijs willen toevoegen? Waarbij in de school ervaren wordt dat het onderwijs levend blijft als zij vanuit een onderzoekende houding blijven bouwen aan die betekenislaag.